

- 1 -
Jozef Bystrický (ed.)

Zajatecký denník povstaleckého dôstojníka Štefana Antolíka

Jozef Bystrický (ed.)

Zajatecký denník povstaleckého dôstojníka Štefana Antolíka

Múzeum
Slovenského
Národného
Povstania

MUSEUM OF SLOVAK NATIONAL UPRISING

Banská Bystrica

2019

Zajatecký denník povstaleckého dôstojníka Štefana Antolíka

Editori: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc.

Prepis a úprava textu: Dana Kadnárová

Jazyková úprava: Jozefína Mikovínyová

Obálka, grafická úprava a sadzba: Mgr. Ivan Kocák

Fotografie: rodinný archív

Vydavateľ:

Múzeum Slovenského národného povstania

Kapitulská 23

975 59 Banská Bystrica

www.muzeumsnp.sk

Tlač: Tlačiareň P+M, Turany

Prvé vydanie

© Múzeum Slovenského národného povstania 2019

ISBN 978-80-89514-59-5

Obsah

5

Úvod editora

11

Fotopříloha I.

23

Zajatecký denník

142

Fotopříloha II.

Úvod editora

Súčasťou histórie 2. svetovej vojny sú aj osudy miliónov vojnových zajatcov, ktorí sa ocitli v zajateckých táboroch bojujúcich armád. Medzi nimi boli aj tisíce bývalých príslušníkov povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku, ktorí padli do nemeckého zajatia. Podľa ustanovení Ženevskej dohody o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami z 27. júla 1929, malo sa s nimi „zaobchádzať v každom čase ľudsky“, mali sa „chrániť pred skutkami násilnenstva, urážkami a zvedavosťou obecnosťva...“, mali mať právo, „aby sa mala v úcte ich osobnosť a česť“.¹ Ich ubytovanie malo poskytovať záruky dodržania hygieny a zachovania zdravia. Potravinové dávky mali mať čo do množstva i kvality rovnaké, ako príslušníci miestnych vojenských jednotiek. Tieto, ale aj ďalšie ustanovenia citovanej dohody², napriek ich záväznosti³ však mocnosti oboch vojnových koalícií nedodržovali.

Zajatých príslušníkov povstaleckej 1. čs. armády na Slovensku bolo možné v období od konca októbra 1944 do konca vojny v Európe nájsť minimálne v 31 nemeckých zajateckých táboroch. Ich pobyt v tábore sa spravidla začínal tzv. očistou, ktorá zahrňovala strihanie, holenie, odvšivenie, kúpanie a pod. Potom nasledovalo fotografovanie zajatcov s prideleným zajateckým číslom na prsiach. Každý zajatec mal osobnú zajateckú kartu (Personalkarte), ktorá po vyplnení obsahovala viaceré osobné údaje. Okrem dát narodenia, údajov o povolání, o príbuzenstve a jeho adrese, boli tam aj údaje o vojenskej hodnosti, príslušnosti k druhu vojska prípadne útvaru pred zajatím, miesto a čas zajatia, čas zaevidovania v zajateckom tábore, zajatecké číslo, označenie zajateckého tábora a fotografia so zajateckým číslom. Karta obsahovala aj ďalšie rubriky, ktoré sa vyplňovali pri premiestňovaní, pri zaraďovaní do pracovných skupín, liečení atď. Ak bol zajatec preložený do iného zajateckého tábora, osobnú kartu odosielali s ním. Pred oslobodením zajateckého tábora boli zajatecké karty zvyčajne ničené, časť z nich sa však dostala do rúk spojeneckých jednotiek, ktoré tábor oslobodili, respek-

.....
¹ Vyhláška ministerstva zahraničných vecí zo dňa 9. septembra 1941 o prístupe Slovenskej republiky k Ženevskej dohode o zaobchádzaní s vojnovými zajatcami. In. Slovenský zákonník, čiastka 66, ročník 1941, s. 875.

O pristúpení k tejto medzinárodnej dohode sa vláda Slovenskej republiky uzniesla 29. 8. 1939, prístupná listina bola doručená Spolkovej švajčiarskej rade 15. 9. 1939 a po uplynutí šiestich mesiacov od tohto dátumu dohoda nadobudla účinnosť pre Slovenskú republiku.

² Dohoda mala celkom 97 článkov rozdelených do ôsmich častí: I. Všeobecné ustanovenia; II. O vzatí do zajatia; III. O zajatí; IV. O skončení zajatia; V. O úmrtí zajatcov; VI. O pomocných a informačných kanceláriách vojnových zajatcov; VII. O použití dohody na isté kategórie civilných osôb; VIII. O vykonaní dohody. Najrozsiahlejšou (61 článkov) bola jej tretia časť, pojednávajúca o podmienkach pobytu vojnových zajatcov v zajateckých táboroch a zásadách zaobchádzania s nimi.

³ Signatárov dohody k tomu zaväzoval článok 82: „Ustanovenia tejto Dohody budú sa musieť zachovávať vysokými zmluvnými stranami za každých okolností.“

tíve do rúk zajatcov. Niekoľko sto originálnych zajateckých kariet účastníkov Slovenského národného povstania sa v súčasnosti nachádza v Slovenskom národnom archíve v Bratislave.

Každý vojnový zajatec mal osobný identifikačný štítok, na ktorom bolo uvedené označenie zajateckého tábora (napríklad Stalag XVII A⁴) a osobné číslo zajatca (napríklad 163640). Zajatec ho nosil zavesený na krku. V prípade premiestnenia zajatca do iného zajateckého tábora osobné číslo, ktoré dostal v kmeňovom zajateckom tábore, mu zostávalo.

Prevažná časť príslušníkov 1. čs. armády na Slovensku padla do zajatia počas posledných dní obrany povstaleckého územia na konci októbra a v priebehu prvej dekády novembra 1944. Prvé dni v nemeckom zajatí spravidla prežívali v zberných strediskách zajatcov, ktoré boli zriadené v Malackách, Martine, Nitre, Ružomberku, Štubnianskych Tepliciach⁵ a Žiline. Pobyť v nich trval niekoľko dní. Potom nasledovalo premiestňovanie zajatcov do prechodných (tranzitných) zajateckých táborov, skrátene nazývaných Dulag⁶. Tieto už mali svoje čísla, a to trojmiestne pre mužstvo a dvojmiestne pre dôstojníkov.⁷ Zajatcov po roztriedení odosielali do stálych (kmeňových) zajateckých táborov, ktoré boli rozdelené na: a/ zajatecké tábory pre mužstvo a poddôstojníkov, skrátene nazývané M-Stalag alebo Stalag⁸; b/ zajatecké tábory pre dôstojníkov, skrátene nazývané Oflag⁹.

Príslušníci 1. čs. armády na Slovensku, ktorí padli do zajatia v priebehu Slovenského národného povstania a v súvislosti s bojovou činnosťou proti nemeckým okupačným jednotkám po jeho potlačení, boli vo väčšom počte sústredení najmä v zajateckých táboroch Stalag IV B Mühlberg/Elbe, Stalag IV C Wistritz bei Teplitz Schönau¹⁰, Stalag IV D Torgau, Stalag IV F Hartmannsdorf s pobočným táborom Stalag IV F/Z Altenburg pre dôstojníkov, Stalag VIII A Görlitz¹¹, Stalag VIII B Lamsdorf¹², Stalag VIII

.....
⁴ Arabská číslica bola totožná s číslom vojenského okruhu, na území ktorého bol tábor umiestnený, písmeno uvedené za ňou sa pridelovalo v abecednom poradí podľa počtu táborov v danej vojenskej oblasti.

⁵ Dnes: Turčianske Teplice.

⁶ Kriegsgefangenendurchgangslager, tiež Durchgangslager.

⁷ Napríklad Dulag 365, Dulag 66.

⁸ Stammlager für kriegsgefangene Mannschaften und Unteroffiziere.

⁹ Offizierslager für kriegsgefangene Offiziere.

Príslušníci letectva boli umiestňovaní do Stammlager für kriegsgefangene Luftwaffe – skrátene Stalag Luft a príslušníci námorníctva do Marine Kriegsgefangenenlager – skrátene Marlag.

¹⁰ Dnes: Dubí, Česko.

¹¹ Dnes: Zgorzelec, Poľsko.

¹² Dnes: Łambinowice, Poľsko.

C Sagan¹³, Stalag IX B Bad Orb, Stalag IX C Bad Sulza, Stalag X B Sanbostel, Stalag XI A Altengrabov, Stalag XI B Fallingbostel, Stalag XVII A Keiserstenbruch¹⁴ a Stalag XX Danzing¹⁵.

Celkový počet zajatých príslušníkov povstaleckej armády, ktorí sa dostali do nemeckých zajateckých táborov, pravdepodobne najpresnejšie prezentujú údaje z tzv. Ženevskej štatistiky Medzinárodného Červeného kríža. Podľa tejto štatistiky bolo v sieti nemeckých zajateckých táborov k 1. januáru 1945 registrovaných celkom 15 201 Slovákov¹⁶, z toho 384 dôstojníkov, 809 poddôstojníkov, 13 684 príslušníkov mužstva a 278 civilných osôb.

Jedným z necelých štyroch stoviek zajatých dôstojníkov povstaleckej armády, ktorí v nemeckom zajatí pretrpeli takmer pol roka a po oslobodení tábora ďalších šesť týždňov museli v Nemecku čakať na návrat do vlasti, bol poručík v zálohe Štefan Antolík. Svedectvo o tom, čo v tom čase prežil, podáva denník¹⁷, ktorý si viedol počnúc 28. októbrom 1944 až do 31. mája 1945.

* * *

Štefan Antolík sa narodil 29. decembra 1916 v Spišskom Podhradí. V rodnom mestečku absolvoval päť ročníkov ľudovej a štyri ročníky meštianskej školy. Potom študoval na učiteľskom ústave v Spišskej Kapitule, ktorá bola jedným z centier cirkevného školstva na Slovensku. Štúdium ukončil maturitou v roku 1938. 1. októbra toho istého roka bol prezentovaný k výkonu prezenčnej vojenskej služby, ale v dôsledku odkladu jej nastúpenia bol tým istým dňom preložený na trvalú dovolenku. Vďaka tomu mohol 16. októbra 1938 nastúpiť do zamestnania ako učiteľ na gréckokatolíckej ľudovej škole v Jovse. Tam pôsobil do 31. augusta 1939

¹³ Dnes: Żagań, Poľsko.

¹⁴ Keisersteinbruch, mesto v rakúskom Burgenlande, juhozápadne od Bruck an der Leitha.

¹⁵ Gdańsk, Poľsko.

¹⁶ V tomto počte nie sú zahrnuté počty dovtedy zomrelých, ako aj zo zajateckých táborov z rôznych dôvodov prepustených osôb.

Slovenskí vojnoví zajatci v nemeckých zajateckých táboroch neboli jedinými slovenskými vojakmi, ktorí sa nútene ocitli na území Tretej ríše. Nachádzali sa tu aj tisíce bývalých príslušníkov tzv. Východoslovenskej armády, ktorí po jej odzbrojení nemeckým vojskom na začiatku septembra 1944, boli internovaní a odsunutí za hranice Slovenska. Odhaduje sa, že ich bolo okolo 16 000. Neboli však považovaní za zajatcov, ale v súlade s rozkazom šéfa Hlavného veliteľstva Wehrmachtu poľného maršala Wilhelma Keitela zo 4. 9. 1944, sa s nimi zaobchádzalo ako s vojakmi pracovnej služby pod nemeckým velením. Na základe rokovania slovenských vládnych predstaviteľov s príslušnými nemeckými orgánmi o ich návrate do vlasti, do začiatku roka 1945 sa na Slovensko vrátila približne polovica z nich. Po návrate na Slovensko a krátkom pobyte v karanténnej stanici v Bratislave, boli zaradovaní do jednotiek slovenskej armády, takmer výhradne k jej pionierskym ženijným stavebným rotám.

¹⁷ *Denník Štefana Antolíka*, 28. 10. 1944 – 31. 5. 1945. Archív Múzea SNP v Banskej Bystrici, fond VII, číslo spisu A 192015.

a 1. septembra prešiel do rímskokatolíckej ľudovej školy v Lastovciach. O rok neskôršie sa mu skončil odklad nástupu na prezenčnú vojenskú službu a 21. októbra 1940 sa stal vojakom pešieho pluku 5 v Levoči. V tom istom pluku bol od začiatku apríla do konca novembra 1941 absolventom poddôstojníckej školy. Medzitým, 26. júna, odišiel s levočským peším plukom 5 na východný front, z ktorého sa vrátil 30. novembra 1941 v hodnosti slobodníka. Po návrate na Slovensko bol 1. decembra 1941 premiestnený do bratislavskej Školy pre výchovu dôstojníkov v zálohe, kde v polovici januára 1942 získal postavenie aspiranta a 1. apríla sa dočkal povýšenia do hodnosti desiatnik aspirant. Po skončení tejto školy (19. 5. 1942) sa v pešom pluku 5 stal veliteľom čaty. V rovnakej funkcii ho 1. júla 1942 povýšili na dôstojníckeho zástupcu. 20. októbra 1942 bol preložený do zálohy a súčasne ponechaný v ďalšej činnej službe počas brannej pohotovosti štátu. Jeho hodnostný postup v armáde Slovenskej republiky vyvrcholil vymenovaním za poručíka pechoty v zálohe s platnosťou od 1. januára 1943. Službu v slovenskej armáde skončil na konci augusta 1944, kedy sa stal príslušníkom povstaleckej československej armády na Slovensku. Do bojov proti nemeckým okupačným jednotkám sa ako veliteľ roty aktívne zapojil už v prvých dňoch Slovenského národného povstania, keď v zostave bojovej skupiny Martin¹⁸ bola jeho rota zasadená v priestore severozápadne od Vrútok. Po reorganizácii povstaleckej armády, uskutočnenej na konci prvej dekády septembra 1944, bojoval so svojou rotou v zostave práporu Diamant¹⁹, ktorý bol súčasťou IV. taktickej skupiny²⁰. Prápor bol spočiatku zasadený do obrany na Hornej Nitre v priestore obce Nedožery – Brezany. Koncom septembra 1944 operoval medzi Kremnicou a Handlovou. Začiatkom októbra odrážal útoky nemeckých okupačných jednotiek, ktoré sa snažili obsadiť Blaufus²¹ a Blaufuský štít. Jednotky práporu absolvovali ďalšie boje pri Sklenom a na Skalke v Kremnických vrchoch. Rota por. v zál. Antolíka podľa nariadenia veliteľa práporu v noci z 26. na 27. októbra ustúpila z priestoru Suchej Hory, presunula sa do Ulmanky a zvyšok jej príslušníkov zaujal obranu na jej severnom okraji. 27. októbra, okolo sedemnásťtej hodiny, tu por. v zál. Antolík spolu so svojimi podriadenými padol do nemeckého zajatia. Prvé dni zajatia prežil v Banskej Bystrici, kde v tom čase bola sústredená väčšina zajatých dôstojníkov povstaleckej armády.

¹⁸ Bojovej skupine Martin velil pplk. Emil Perko.

¹⁹ Veliteľom práporu Diamant bol kpt. Eugen Surovčík, funkcie veliteľov peších rôt prápor zastávali npor. v zál. Jozef Alakša, npor. v zál. Eduard Lackovský, por. v zál. Štefan Antolík, veliteľom cyklistickej roty bol npor. v zál. Jozef Širila.

²⁰ Do 14. 9. 1944 bol veliteľom IV. taktickej skupiny pplk. Ján Malár, od 14. 9. do 24. 10. 1944 jej velil plk. Mikuláš Markus a od 24. 10. 1944 plk. Pavel Kuna.

²¹ Dnes Krahule.

1. novembra bol spolu s ďalšími asi 3 000 zajatcami presunutý do tábora zajatcov v Štubnianskych Tepliciach. Na druhý deň, po oddelení dôstojníkov od mužstva a poddôstojníkov, dôstojníkov prepravili vlakom do Bratislavy a umiestnili vo vojenskej väznici. Po troch týždňoch pobytu vo vojenskej väznici ich premiestnili do dievčenského gymnázia na Dunajskej ulici. Tam zotrvali až do 12. decembra, kedy sa začal ich prevoz vlakovým transportom do kmeňového zajateckého tábora Stalag XVII A v Keisersteinbruchu²², do ktorého prišli 13. decembra. V tomto tábore im v polovici decembra 1944 prideliť šestmiestne zajatecké čísla. Ich prvé trojčíslika boli 133 a 164. Poručíkovi v zál. Antolíkovi bolo pridelené zajatecké číslo 163758.

Dôstojníci povstaleckej armády, ktorých dopravili z Bratislavy do Stalagu XVII A, neboli prvými Slovákami v tomto tábore. Už 1. októbra 1944 tu bolo evidovaných 491 Slovákov (vojakov a poddôstojníkov)²³, 1. novembra ich bolo už 796 a 1. decembra 1576. Dôstojníkov po príchode do tábora ubytovali oddelene od mužstva a poddôstojníkov a mali aj odlišný režim. Postupne si vytvorili vlastnú vnútornú organizačnú štruktúru a ich veliteľom sa stal plk. Štefan Čáni²⁴. Pobyt týchto dôstojníkov v Stalagu XVII A sa skončil 25. januára 1945. V ten deň ich peším pochodom presunuli na železničnú stanicu vo Wilfleinsdorfe, kde ich v popoludňajších hodinách naložili do nákladných železničných vagónov. Odtiaľ ich transport smeroval cez Viedeň, Brenau an Inn, Weiden, Hof a Zwickau do Altenburgu, kde sa nachádzal pobočný tábor Stalagu IV F Hartmannsdorf, určený pre dôstojníkov (Stalag IV F / Z). Do Altenburgského zajateckého tábora dorazili 2. februára 1945 a zotrvali v ňom až do 15. apríla 1945, kedy mesto a zajatecký tábor oslobodili jednotky americkej armády. Aj po oslobodení tábora však museli naďalej zostať v Altenburgu, a to do 18. mája 1945. Potom nasledoval ich presun do Zwickau, kde čakali na odoslanie do vlasti ďalších desať dní. Dňom ich návratu do Československa sa stal 29. máj 1945, kedy boli na nákladných automobiloch prevezení cez Hof, Aš, Cheb a Františkovy Lázně do Plzne. Por. Antolík napísal o dva dni neskôr v tomto meste posledný záznam do svojho zajateckého denníka.

Po návrate do Československa por. v zál. Štefan Antolík pokračoval v službe v československej armáde ako veliteľ školskej roty pešieho pluku 14 v Levoči. Vojenskú uniformu vyzliekol 22. decembra 1945 a 1. januára 1946 sa ujal funkcie riaditeľa Ľudovej školy v Lastovciach. Práci v oblasti školstva sa potom v rôznych funkciách, s výnimkou

.....
²² V tom čase ešte uvedený zajatecký tábor plnil aj úlohy patriace do kompetencie prechodných (transitných) táborov.

²³ Celkový počet Slovákov nachádzajúcich sa k 1. 10. 1944 v nemeckých zajateckých táborech bol 2 849. Z toho bolo 89 dôstojníkov, 39 poddôstojníkov, 2 719 príslušníkov mužstva a 2 civilné osoby.

²⁴ Plk. Štefan Čáni, nar. 1900 v Báčskom Petrovci, Srbsko, zajatecké číslo 164063.

obdobia od začiatku októbra 1946 do konca augusta 1949, venoval až do odchodu do dôchodku.

Za činnosť a zásluhy v protifašistickom odboji bol v auguste 1945 vyznamenaný Radom Slovenského národného povstania II. triedy, v októbri 1945 Československým vojnovým krížom 1939 a v januári 1946 Československou medailou Za chrabrosť. V ďalších rokoch sa stal nositeľom viacerých pamätných medailí.

* * *

Poznámka k jazykovej úprave

V snahe zachovať autenticitu, emocionálny rozmer, dôveryhodnosť a dokumentárnu hodnotu textu sme v písomnom prejave autora denníka editorskými úpravami zasahovali len v prípade, keď sa dobová gramatika výrazne líšila od dnešnej gramatickej normy.

Štefan Antolík ako divadelník, mal licenciu aj na réžiu

Š. Antolík ako herec, 7. 2. 1937

Š. Antolík s manželkou uprostred, 3.11.1940 Poprad

Štefan Antolík s manželkou, 2. 3. 1941

Vojenská knižka Štefana Antolíka

Štefan Antolík prvý zľava

Pamiętka z Ukrainy, 1. 9. 1941

Štefan Antolík, prvý sprava. Bratislava, 11. 1. 1942

Štefan Antolík tretí zľava, Banská Bystrica 1. 11. 1942

MINISTERSTVO NÁRODNEJ OBRANY

Pán

Štefan ANTOLÍK,

důst. zást. náp. v záj.

Vymenúvam Vás

za poručíka v záj.

v stavovskej skupine dôstojníkov pechoty

s účinnosťou od 1. januára 1943.

Bratislava, dňa 4. februára 1943.

Číslo: 252.317 Dáv. I/3-1943.

Minister národnej obrany:

gen. Čička

Vymenovanie za poručíka